

Проблеми і перспективи розвитку світової валютної системи в умовах глобальної економічної кризи

У статті досліджені сучасні тенденції розвитку світової валютної системи в контексті зростаючого впливу глобалізації як більш зрілого порівняно з інтернаціоналізацією рівня міжнародних економічних зв'язків та визначені основні підходи до її реформування у зв'язку з глобальною економічною кризою.

Ключові слова: світова валютна система, інтернаціоналізація, глобалізація, Міжнародний валютний фонд, валютні відносини, світова економічна криза, валюта, валютна зона.

Актуальність теми дослідження. Дослідження сучасних тенденцій розвитку світової валютної системи обумовлено новітніми процесами у світовому господарстві, а саме – зростаючою роллю глобалізації, завдяки якій валютні відносини долають національні кордони і виходять на якісно новий міжнародний щабель. За таких умов головним призначенням світової валютної системи є регулювання міжнародних розрахунків та валютних ринків, опосередкування платежів за експорт та імпорт товарів, капіталів, послуг та інших видів міжнародної господарської діяльності, створення сприятливих умов для розвитку виробництва та міжнародного поділу праці.

Постановка проблеми. Розвиток міжнародних економічних відносин значною мірою обумовлений характером світової валютної системи та дієвістю функціонування її інститутів. Взагалі світова валютна система покликана виконувати дві головні функції: по-перше, створювати сприятливі умови для розвитку виробництва та міжнародного поділу праці, а по-друге, і найголовніше, забезпечувати безперерйне функціонування її структурних елементів.

На жаль, сьогодні світова валютна система не виконує жодної з цих функцій, прикладом чого є світова валютно-фінансова криза. З огляду на сучасні трансформаційні та структурні перетворення питання про реформування та реструктуризацію базових принципів та механізмів функціонування існуючої валютної системи залишається актуальним та потребує негайного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час написання наукової статті були досліджені теоретичні напрацювання світової фінансової думки, наукова література та періодика, роботи відомих вітчизняних і зарубіжних учених з питань міжнародних валютних відносин. Серед них можна виділити такі: Авдокушин Е.Ф., Антонов В.А., Боринець С.Я., Булатов А.С., Буторина О.В., Гальчинський А.С., Красавина Л.Н., Макуха С.Р. та ін.

Однак слід зазначити, що у вітчизняній та зарубіжній фінансово-економічній літературі все ж бракує ґрунтовних наукових досліджень про механізм функціонування усіх складових світової валютної системи. Більшість робіт висвітлює лише окремі аспекти досліджуваної проблематики, такі, як діяльність валютних ринків, рух капіталу, роль світових фінансових організацій тощо.

Кержковська Діана Романівна, студентка Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету, м. Київ.

© Д.Р. Кержковська, 2010

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку світової валютної системи та визначення основних напрямів реформи світової валютної системи.

Відповідно до поставленої мети стаття покликана розглянути такі завдання:

1. Висвітлення основних кризових явищ у сучасній світовій валютній системі.
2. Окреслення основних підходів до реформування світової валютної системи.

1. Сучасні кризові процеси у світовій валютній системі

Сьогодні світ потребує створення світової валютної системи, яка б не належала жодній країні і не використовувала її плодів у власних інтересах.

Прем'єр-міністр Великої Британії Гордон Браун²

Процес первинного накопичення капіталу, який був рушійною силою переходу людства від аграрної до індустріальної цивілізації, призвів до формування світового господарства та світового ринку, сприяв подальшому розвитку міжнародних економічних, у тому числі й валютних, відносин, удосконаленню їхньої функціонально-інституційної структури.

В умовах поглиблення інтеграції економік різних країн валютна система відіграє все більш важливу та самостійну роль у світогосподарських зв'язках. Вона здійснює безпосередній вплив на економічне становище країни: темпи зростання виробництва та міжнародного обміну, на ціни, заробітну плату тощо. Ефективність валютного механізму, рівень втручання державних та міжнародних валютно-фінансових організацій в діяльність валютних, грошових та золотих ринків напряму визначає економічний розвиток, зовнішньоекономічну стратегію промислово розвинутих країн. Зростання вагомості валютної системи примушує промислово розвинуті країни удосконалювати старі та шукати нові інструменти та методи державно-монополістичного регулювання валютної сфери на національному та наднаціональному рівнях.

Регламентация валютних відносин у світовому співтоваристві відбувалася в межах генезису світової валютної системи. Міжнародні валютні відносини були обумовлені процесом створення світового ринку, поглибленням міжнародного поділу праці та розвитком економічних відносин між різними державами.

Сучасні дослідники переконані: сьогодні світ має справу зі структурною валютною кризою, яка напряму пов'язана із процесами глобалізації як постколоніальної форми залежності.

Із загальнофілософської точки зору криза – це загострення протиріч у системі, які сягають такого рівня, коли вона не в змозі продовжувати функціонування у наявному режимі. Дані протиріччя породжуються як невідповідностями внутрішньої структури системи, так і динамікою зовнішнього середовища. Криза є складовою економічного циклу, настання якої свідчить про вичерпаність наявних ресурсів розвитку системи і необхідність пошуку нової парадигми (або хоча-б виявлення нових шляхів динаміки в межах існуючої парадигми), а тому не повинна розглядатись як щось виключно негативне, а як можливість для розвитку, виходу системи на якісно новий рівень.

² Переклад з англ. Times Online. Gordon Brown: Crisis prevention needed in finance overhaul. January 30, 2009.

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Причинами виникнення економічної кризи є протиріччя всередині самої економічної системи та інертність трансформаційних процесів в її середині відносно змін зовнішнього середовища.

Існує думка щодо взаємозв'язку між виникненням сучасної глобальної кризи і процесами глобалізації як постколоніальної форми світової залежності. Зокрема, на думку російських теоретиків С. Батчікова і С. Кара-Мурза, глобалізація почала свій відлік від Бреттон-Вудських угод, коли були ухвалені первинні стратегічні в цьому напрямі рішення і створені основні (наднаціональні) «органи глобалізації» – Міжнародний валютний фонд, Світова організація торгівлі та Світовий банк (МБРР), які, встановивши несправедливі правила міжнародної торгівлі, за рахунок експлуатації країн третього світу поповнювали скарбницю держав «золотого мільярда» [2].

Ключовою глибинною причиною глобальних фінансових криз стала відмова від золотовалютного стандарту в регулюванні міжнародних торгових і валютних відносин, котра спричинила вибух кредитування, яке, у свою чергу, дестабілізувало світову економіку. Разом із падінням американської економіки почали стагнувати й економіки країн, залежні від американського експорту і доларових кредитів [13]. Україна, на жаль, не залишилася осторонь цього процесу.

Іншою причиною стала монополізація США контролю за світовою валютою – доларом, управління яким мала б здійснювати уся світова спільнота за правилами й приписами, що висуваються до світової валютної системи [4].

Це, у свою чергу, призвело до утворення некерованої грошової маси, по суті, перевиробництва долара [12]. Як видно, основна відповідальність за назване лежить на Федеральній резервній системі США, яка, з одного боку, виконує функції державного банку, а з іншого – є комерційною структурою і діє за законами вільного ринку, маючи на меті одержання прибутку від власної діяльності.

З 1971 р. після відміни прив'язки вартості долара до золотого стандарту ФРС під приводом того, що купівельна спроможність цієї валюти забезпечувалась не тільки за рахунок ВВП США, але й ВВП інших економік, почала друкувати долари в необмеженій кількості. Остання при цьому не відповідала реальному обсягу товарної маси у світі [14]. Адаже на сьогодні США виробляють приблизно 20% світового ВВП, а споживають – близько 40% виробленого у світі. Різницю покриває решта країн. Через це обсяг доларової маси з 1971 року до цього часу збільшився в десятки разів, при тому, що, за оцінками експертів, валютний ринок забезпечений реальними грошима лише на 1-2% [4].

З метою контролю над знеціненням незабезпеченого долара ФРС США вдалася до механізмів зв'язування значної маси «квазівалюти» у віртуальному товарі. У зв'язку з цим валютний ринок був перетворений на віртуальний, при цьому головний дохід інвесторів змістився з прибутковості підприємства на прибутковість пакета акцій, яким вони володіють.

У комплексі зазначене призвело до порушення рівноваги у світовій економіці, гігантського дефіциту торгового балансу США, утворення економічної «бульбашки» і, як наслідок, сучасної глобальної фінансово-економічної кризи.

2. Основні підходи до реформування існуючої світової валютної системи: модернізація чи глобальна реконструкція?

*Криза – це етап ідентифікації, відкидання недиєвого.
Криза не лише руйнує, вона розчищає шлях до нового.
Карл Маркс³*

Глобальна економічна криза XXI століття – результат провалу існуючої світової валютної системи, фінансові інститути якої, зважаючи на останні події, підтвердили невідповідність їх діяльності потребам сучасного багатополярного світу. Через відсутність інструментів щодо запобігання і мінімізації наслідків кризових явищ і важелів впливу на стратегії учасників ринку, світ зіткнувся із серйозними економічними потрясіннями і, як результат, зі зростанням глобальної соціальної нестабільності.

Очевидним є те, що в умовах глобалізації для нормального функціонування світової економіки необхідна стабільна, передбачена і функціонуюча за задалегідь відомими правилами міжнародна валютна система, в основі якої буде лежати підтримка макроекономічної і фінансової дисципліни провідними світовими економіками.

Головною розбіжністю в питанні реформування світової валютної системи є різне бачення того, наскільки глибокими мають бути реформи. Деякі країни, а саме США і Великобританія, вважають, що достатньо буде лише «навести лад» в окремих елементах існуючої системи. У цьому контексті мова йде лише про часткову модернізацію, за якої основні важелі впливу на фінансову ситуацію у світі залишаться без змін, тобто США збережуть домінуючий вплив американського долара як основної резервної валюти [6].

Інші країни, до яких належить і Росія, переконані, що всі сучасні проблеми були закладені ще Бреттон-Вудом і світова валютна система потребує кардинальних змін, у тому числі за рахунок розширення кола країн, що будуть мати вплив на світові фінансові інститути, відходу від домінування однієї резервної валюти та посилення контролю за фінансовими потоками і операціями [6]. Саме такі позиції були проголошені на першому саміті «Великої двадцятки», що відбувся 15 листопада 2008 р. у Вашингтоні і мав на меті обговорення шляхів подолання світової фінансово-економічної кризи [11]. За підсумками цього Вашингтонського саміту його охрестили історичним. Адже декілька десятиліть поспіль сім промислово розвинених держав світу «сиділи за штурвалом величезного лайнера» під назвою «світова економіка». Але прийшов час суттєвих змін у розстановці сил на світовій арені, час, коли такі країни третього світу, як Бразилія, Китай, Індія та Індонезія, маючи необхідний для подолання кризи резерв капіталу, почали виборювати права голосу.

У контексті представлених двох діаметрально протилежних підходів доцільним є аналіз кожного з них.

Так, відповідно до позиції російських представників, зокрема, президента РФ Д. Медведева, під час другого саміту «Великої двадцятки», який проходив 2 – 4 квітня 2009 р. у Лондоні, майбутня реформа валютної системи повинна покласти край домінуванню долара США в глобальній економіці як основної розрахункової валюти. Одним із ключових принципів нової валютної системи має стати створення нових валютних зон. У зв'язку з цим виникає необхідність стимулювання регіональної економічної інтеграції задля появи нових регіональних резервних валют, які поряд із долларом США та євро зможуть значно підвищити стійкість світової валютної системи.

³ Маркс К., Энгельс Ф. Собр. Соч. – Т. 20. – С. 278.

У перспективі такими зонами можуть стати [1]:

- 1) рублева зона (Росія, країни-члени Євразійського економічного співтовариства та окремі країни СНД);
- 2) зона юаня та йєни (Китай, Японія, країни АСЕАН та інші країни АТР);
- 3) валютна зона країн Латинської Америки на базі країн-членів МЕРКОСУР (Бразилія, Аргентина, Парагвай, Уругвай, Венесуела) і країн Андської групи (Болівія, Колумбія, Перу, Венесуела, Еквадор);
- 4) зона «золотого динара» – арабські країни Близького і Середнього Сходу та інші мусульманські держави (близько 55 країн-членів Ісламського банку розвитку).

Водночас Росія вважає, що виходом із ситуації також може стати формування сильних регіональних валют і створення на їх основі нової світової резервної валюти [5], якою було запропоновано вибрати СДР (Special Drawing Rights) – штучний платіжний засіб у безготівковій формі, що емітується (випускається) МВФ з метою регулювання сальдо платіжних балансів, поповнення резервів та розрахунків із МВФ.

Довідка: СДР існує з 1969 р. як облікова одиниця, а з 1979 р. як основний резервний засіб міжнародної валютної системи. Вартість СДР спочатку визначалася золотим паритетом долара США (на той час – 35 доларів за унцію). У 1976 році вона була визначена на основі кошика валют 16 країн. У 1981 році мало місце нове визначення вартості СДР на основі 5 основних валют. У наш час СДР складаються з 0,632 долара США, 0,410 євро, 0,184 японської йєни та 0,0903 британського фунта [15]. Проте в найближчій перспективі можливе розширення «мультивалютного кошика» за рахунок юаня і рубля, валют, що, на думку Д. Медведєва, вже давно активно перетинають кордони своїх країн [8].

Точки зору економістів з приводу доцільності СДР розходяться. Одні вважають, що використання СДР може стати першим кроком на шляху до формування принципово нової валютної системи, що піде на користь світовій економіці [5]. Зокрема, як відзначає аналітик групи компаній Вгосо Михайло Макаров, криза загострила протиріччя між функцією долара як національної валюти США, з одного боку, і як основної світової розрахункової / резервної грошової одиниці — з іншого. На його думку, від введення СДР у першу чергу постраждають Сполучені Штати і основні «тримачі» американського державного боргу — Китай і Японія [5]. Втім, навіть незважаючи на численні «мінуси», за прогнозами економіста з часом перехід на СДР може зіграти на руку більшості учасників ринку.

Інші аналітики переконані, що сучасний МВФ не впорається із підвищеним навантаженням з емісії і контролю за використанням СДР. Зокрема, експерти фінансової групи «Калина Фінанс» вважають, що наділення МВФ правом друкувати банкноти та емітувати СДР для обслуговування світових фінансових потоків і торгівлі не зможе вирішити всіх проблем, що накопичились у світовій економіці. По-перше, статутний капітал МВФ становить всього 217 млрд СДР (або \$321 млрд за поточними котируваннями в торговельно-інформаційній платформі Itrader). Тобто виникає необхідність миттєвого збільшення квоти країн-учасниць МВФ, що в ситуації фінансової кризи навряд чи можливо. По-друге, найбільшою кількістю голосів в МВФ володіють США – 17,5%, на Японію та Німеччину припадає лише 6,3% та 5,53% відповідно. Іншими словами, основний дохід і контроль за емісією нової світової валюти у разі її випуску все одно буде належати Сполученим Штатам [12]. По-третє, фінансовий експерт компанії Phoenix Capital, Д. Романович, переконаний, що СДР у тому вигляді, в якому вона існує сьогодні, має мало шансів стати світовою резервною

валютою, оскільки фактично є лише кошиком, складеним зі світових валют (тих самих долара та євро). Резервною ж може стати лише валюта, задіяна в реальних транзакціях і здатна взяти на себе функцію платіжного інструментарію [7].

У такій ситуації прихильники СДР вважають, що сьогодні необхідні або 1) негайне глибоке реформування МВФ, основною функцією якого повинно стати попередження та недопущення глобальних фінансових криз, а не запізнена допомога в їх ліквідації, або 2) навіть демонтаж Міжнародного валютного фонду як умова для нормального функціонування СДР.

Економісти всього світу солідарні в одному: час долара США як резервної валюти і валюти міжнародних розрахунків пройшов, проте адекватної заміни «зеленому», яка могла б задовольнити більшість найпотужніших економік світу, поки що немає. Тим часом СДР, по суті, є кошиком валют, а отже, їх використання могло б забезпечити світову валютну систему від деяких ризиків, властивих валютам окремих країн [5].

У свою чергу, представники проамериканських поглядів відстоюють точку зору про необхідність лише часткової реформи існуючої валютної системи, за якої основні важелі впливу на фінансову ситуацію в світі залишаться без змін, тобто США збережуть домінуючий вплив американського долара як основної резервної валюти [6].

Так, міністр фінансів США Тімоті Гайтнер робить акцент на тому, що, незважаючи на кризу, долар продовжує бути найсильнішою валютою і свідченням цього є дані МВФ та Європейського ЦБ про міжнародні накопичення в іноземних валютах, які в 2008 р. на 63% склалися з доларів США, на 27% з євро, на 5% з британських фунтів та на 3% з японських йєн. На частку ж інших валют, включаючи російські рублі і китайські юані, припадає всього 2% [10].

Крім того, на думку американського міністра, долар залишатиметься основною світовою резервною валютою впродовж ще довгого часу і тому, що за ним стоїть супер-економіка США, з якою не в змозі конкурувати жодна інша країна світу [15]. Не бачить необхідності в новій світовій валюті і президент США Барак Обама, стверджуючи: «Долар дуже сильний, тому що інвестори вважають США країною з найпотужнішою економікою і найстабільнішою політичною системою в світі» [9].

На останок доцільно також розглянути українську позицію, яка представлена поглядами Анатолія Гальчинського, професора Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, який стверджує, що валютна система досить консервативна. Її системна перебудова – досить тривалий та трудомісткий процес, який відбуватиметься поетапно. Крім того, реформа світової валютної системи обов'язково повинна торкнутися не лише її глобальних механізмів, адже валютна система має трирівневу архітектуру. Вона охоплює інституційні механізми національних валютних структур, інститути валютних відносин глобального (міждержавного) рівня, а також регіональні валютні структури. Нинішня криза виявила принципові протиріччя на кожному з цих рівнів. Тому, визначаючи логіку системних перетворень, надзвичайно важливим є забезпечення комплексності змін [3].

Для успішного протистояння світовим кризовим тенденціям та подолання їхніх негативних наслідків для України у фінансово-економічній сфері нашої держави пропонується здійснювати комплекс таких заходів:

1) організувати розроблення цільової системної політики із формування та управління грошовими ресурсами в економіці, яка повинна, насамперед, урахувати внутрішні джерела і механізми створення ресурсів, що особливо важливо в умовах глобальної нестабільності;

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

2) запровадити ретельний моніторинг руху коштів до України, приділяючи увагу якості капіталу, термінам, характеру і напрямам його використання, а також відповідності зазначених параметрів економічним пріоритетам;

3) забезпечити формування антикризових механізмів, здатних нейтралізувати дію зовнішніх впливів, спекулятивний тиск на ринок, а також створення спеціальних інститутів і фондів, кошти яких можуть використовуватися при раптовому настанні кризових подій;

4) забезпечити посилення державного контролю над банківським сектором з метою обмеження можливих спекуляцій на валютно-фінансовому ринку, які матимуть негативні соціальні наслідки.

Висновки. Аналіз даної статті дозволяє констатувати наступне.

1. Нинішня глобальна фінансово-економічна криза засвідчила різючу невідповідність діяльності структурних механізмів світової валютної системи потребам сучасного мультиполярного світу. Унікальність і глибина сучасної фінансово-економічної кризи полягають також у тому, що відбулося поєднання циклічної, структурної, кредитної, фондової і банківської криз, що вимагає серйозних змін у відповідних сегментах фінансового ринку.

2. У цілому в контексті даної статті слід наголосити на існуванні двох діаметрально протилежних підходів, відмінність яких полягає в різному баченні глибини майбутніх реформ. Виступаючи за часткову модернізацію світової валютної системи, прибічники США прагнуть зберегти домінуючий вплив вже ослабленого долара як основної розрахункової валюти. Їх опоненти вбачають необхідність у проведенні кардинальних змін, які б торкнулися усіх сегментів фінансового ринку, покляли край домінуванню долара США у світовій економіці та сприяли демонтажу основних міжнародних фінансових інститутів проамериканського спрямування, а саме – МВФ та СБ.

3. Принципово важливим кроком на шляху до виходу із кризи є необхідність негайного розроблення основних пріоритетних напрямів реформування світової валютної системи, які б враховували поступову втрату США ролі світового економічного локомотива та формували реальний механізм міжнародної координації й контролю щодо глобальних економічних процесів.

4. Антикризова політика керівництва нашої держави має бути спрямована як на послаблення негативного впливу кризи, збереження макроекономічної стабільності, так і на якнайшвидше відновлення ділової й інвестиційної активності на підґрунті якісних структурних зрушень в економіці. Першочергові заходи антикризової політики мають передбачати, зокрема, стабілізацію фінансової системи, валютно-курсону стабілізацію, стримування спаду економічної активності, відновлення керованості національною економікою. Зазначені кроки повинні здійснюватися з урахуванням потреб їхньої спрямованості на компенсацію чи обмеження негативних соціальних наслідків кризових явищ.

1. *Андреанов В.* О возможных подходах к реформе мировой финансовой системы [Цит. 28.10.2008] / В. Андреанов. – Доступний з : <http://viperson.ru/wind.php?ID=512296&soch=1>.
2. *Вірний В.* За лаштунками світової кризи / В. Вірний // Персонал плюс. – № 43 (295) 4-10 листопада 2008 року.
3. *Гальчинський А.* Нас ждет поэтапное преобразование действующей валютной системы, и сейчас речь может идти лишь о промежуточных решениях / А. Гальчинський // Дзеркало тижня. – № 11 (739) 28 березня — 4 квітня 2009.

4. *Гальчинський А.* Світова грошова криза: витоки, логіка трансформацій / А. Гальчинський // Дзеркало тижня. – № 42 (721) 8 — 14 листопада 2008.
5. *Коваценко М.* Мир спасут деньги [Цит. 28.10.2008] / М. Коваценко. – Доступний з : <http://www.rosbalt.ru/2009/03/16/626289.html>.
6. *Мировая* финансовая система: ремонт фасада или кардинальная перестройка [Цит. 14.05.2009]. – Доступний з : <http://chelfin.ru/tech/other/59238.html>.
7. *Михайлевский С.* О жизнеспособности резервных валют / С. Михайлевский // Интернет-газета «Сейчас». – 2009. – № 57(945) [Цит. 27.03.2009]. – Доступний з : <http://subscribe.ru/digest/economics/kris/n95712175.html>.
8. *Мытарев В.* Быть ли новой мировой "суперрезервной" валюте? [Цит. 24.03.2009] / В. Мытарев. – Доступний з : <http://www.rian.ru/finans/20090331/166565355.html>.
9. *Обама* не видит необходимости в новой мировой валюте [Цит. 25.03.2009]. – Доступний з : <http://economics.unian.net/rus/detail/7779>.
10. *Присяжнюк А.* Чего ожидать от встречи мировых лидеров в Лондоне / А. Присяжнюк // Интернет-газета «Сейчас». – 2009. – № 61(949) [Цит. 02.04.2009]. – Доступний з : <http://times.liga.net/articles/g015391.html>.
11. *Сім голів* добре, а двадцять краще? InoPressa [Цит. 17.11.2008]. – Доступний з : <http://www.newstru.ua/press/17nov2008/summit.html>.
12. *Швайка М.* Американський долар – головний винуватець (провокатор) світової фінансової кризи / М. Швайка // Всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик Персонал. – № 16 (318) 29 квітня – 5 травня 2009.
13. *Швайка М.* Світова фінансова криза: причини виникнення та шляхи подолання / М. Швайка // Науковий журнал Економічний Часопис-XXI. – 2008. – № 11–12.
14. *Шенко П.* Світова економічна криза. Причини і наслідки. Частина перша [Цит. 12.03.2008] / П. Шенко. – Доступний з : <http://analit.info/>.
15. *Якобидзе В.* Бессленный доллар / В. Якобидзе // Трибуна [Цит. 02.04.2009]. – Доступний з : <http://www.tribuna.ru/news/2009/04/02/news8752/>.

Отримано 29.12.2009 р.

Д.Р. Кержковская

**Проблемы и перспективы развития мировой валютной системы
в условиях глобального экономического кризиса**

В статье исследованы современные тенденции развития мировой валютной системы в контексте растущего влияния глобализации как более зрелого по сравнению с интернационализацией уровня международных экономических связей и определены основные подходы к ее реформированию в связи с глобальным экономическим кризисом.

Ключевые слова: мировая валютная система, интернационализация, глобализация, Международный валютный фонд, валютные отношения, мировой экономический кризис, валюта, валютная зона.